

Csorba Béla

· Újvidéki Egyetem, BTK
 · Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
 · csorbabela@gmail.com

„CSÁBÍTÓ FORMÁK” – TITKOS JELENTÉSEK

“Alluring Forms” – Secret Meanings

Temerinben 1992-ben került felszámolásra mind az akkor már hivatalosan nem létező Kommunista Szövetség Községi Választmányának, mind pedig segédszervezetének, a Szocialista Ifjúsági Szövetségnek a helyi irattára. A párház folyosóján felhalmozott, szemétre szánt, kisebb teherautónyi papírhegyben bárki kedvére kutakodhatott. Ekkor került a kezembe több, az egypártrendszer utolsó évtizedeiből származó, egykor bizalmasnak vagy kifejezetten államtitoknak szánt irat, közöttük néhány olyan is, amelyek segítségével némi betekintést nyerhetünk a hatalom és az egyház érdekellentéteibe és a „lelkekért” folytatott, rendőrségi eszközökkel támogatott kommunista ideológiai küzdelem mechanizmusába is.

Tito Jugoszláviájában az új hatalmi rend megteremtésének marxista–leninista ideológiai segéd munkálatai kezdetben szorosan összefonódtak a harcos ateizmussal. A háború befejező szakaszában a „fasizmus” és a „reakció” elleni harc, a negyvenes évek végétől kezdődően pedig az antiklerikalizmus jegyében és ürügyén a Vajdaságban több mint harminc papot öltek meg, a táborba internáltak, börtönbe zártak és egyéb módon meghurcoltak száma pedig még ennél is nagyobb volt. Noha az üldözés minden felekezetre kiterjedt, a támadások éle mindenekelőtt a római katolikus egyház ellen irányult Szlovéniában, Horvátországban és a Vajdaságban egyaránt. Az elnyomó intézkedéseket tovább fokozta, hogy a jugoszláviai katolikus püspöki kar 1945. évi zágrábi konferenciája a hívekhez intézett pásztorlevelében szembeszállt a terrorral, „...különösen élesen bírálta a kommunista rendszernek a katolikus egyházzal szembeni magatartását, a papok meggyilkolását és bebörtönzését, a katolikus sajtó betiltását, az egyházi iskolák bezárását, az egyházi vagyont elkobzását”.¹

A terror gépezete nem kímélte a Temerinben szolgáló papokat sem. Kopping Gáspár plébános gyűjtőtáborba került, ahonnan súlyos betegen szabadult, s hamarosan meg is halt. A partizán vészorszak legvéresebb napjaiban, majd a kö-

¹ Vékás 70.

vetkező közel három esztendőben a néhány héttel korábban a községbe önként érkező Tóth József nyújtott lelki vigasztalást a híveknek. Áldozatos munkájával újjászervezte és megerősítette a község magyar katolikusainak hitéletét. Ennek részleteiről, valamint a temerini magyarok helyzetéről 1945. július 12-én kelt levelében maga számolt be Grósz József kalocsai érseknek.² Tóth Józsefet, aki akkor már Kishegyesen lelkészkedett, koholt vádak alapján 1947 őszén letartóztatták, több mint hat évet töltött börtönben. Még letartóztatása előtt Vondra Gyula váltotta fel a szolgálatban, ő a korábbi években Belgrádban és Újvidéken különösen az ifjúság nevelése terén szerzett érdemeket. A hatóság 1948 novemberében hurcolta el, mintegy három évig raboskodott, nemegyszer embertelen körülmények között. Mindketten – de különösen Vondra, aki börtönvevei után visszatért Temerinbe, és haláláig itt működött – karizmatikus, meghatározó személyiségek voltak, emlékük, szellemi kisugárzásuk máig eleven.³

1953. május 22-én a jugoszláv képviselőház törvényt fogadott el a vallási közösségek jogállásáról, és ezzel egy a korábinál konszolidáltabb, átláthatóbb időszak veszi kezdetét a pártállam és az egyházak viszonyában. Az állam több engedményt is tett – pl. lehetővé tette a hitfelekezeti tárgyú könyvek kiadását –, azonban a lelkészek és felekezetek szigorú megfigyelése később sem szűnt meg. A szövetségi törvény 1977-ben hatályát veszítette ugyan, azonban „a szinte teljesen azonos tartalmú szerbiai törvény lépett a helyébe”.⁴ Menet közben az állambiztonsági szervek ügynökhálózatukat igyekeztek kiterjeszteni az egyház hivatásos képviselőire is, hasonló módszerekkel élve, mint az értelmiségiek egyéb csoportjai esetében. Az egyházakkal szembeni represszióknak egyelőre ez a legfeltáratlanabb és egyben legkényesebb területe. Valójában a hívők hitbuzgalmi aktivitásának megfigyeléséről sem tudunk sokkal többet mindaddig, míg nem látnak napvilágot Szerbiában is a megfigyelési, beszerzési és ügynökakták. Ilyen szempontból is van némi jelentőségük a most napvilágra kerülő iratoknak, mert – marginális tartalmuk ellenére is – bizonyítják az egyházak folyamatos megfigyelésének tényét, ugyanakkor fontos kordokumentumai a kései titóizmus és a Tito halála körüli és utáni idők mindennapi ideológiai és politikai stupiditásának is, amellet egyiket nyilvánvalóan besúgói segédlettel készítették.

1. SZÁMÚ DOKUMENTUM

Az átvételt a Vajdasági Szocialista Ifjúsági Szövetség Községi Választmányának téglalap alakú, kétnyelvű bélyegzőjével 1975-ben az 1-es sorszám alatt iktatott latin betűs, szerb nyelvű gépirat.

² Közli Ökrész 10–11.

³ Vö. F. Cirkl–Fuderer 1998 és Góbor–Ökrész 2008.

⁴ Vékás 290.

8/25

SKUPŠTINA OPŠTINE TEMERIN
 Odelenje opštinske odbrane
 Pov. broj: 0502-01/840-75
 Dana: 8. maja 1975. godine.
TEMERIN

ЧРЕЗ СОВЕТСКИЕ ОНАЦИОНАЛНИ ОДБОРИ
 ОПШТИНА И ОНРЕСНИ
 ВАЈДАСАГИ СОЦИЈАЛИСТИЧКИ СР. Ј. СР.
 ПОЗСЕГИ ВАЈДАСАГИ
 Епој Стан
 1975
 ТЕМЕРИН - ТЕМЕРИН

OPŠTINSKA KONFERENCIJA SSO

TEMERIN

U izvršenju svojih sadataka kao organ uprve Skupštine opštine Temerin, a na osnovu Zakona o vojnoj obavezni dana 7. maja 1975. godine bio je pozvan na regrutovanje regrut obveznik:

DUŠA JANOŠA JAROŠ, rođen 6. II. 1953. godine, u Temerinu, po zanimanju student poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu, aktivan sportista karate kluba Temerin, član SKV od 20. 10. 1974. godine, u evidenciji II. odeljenja Temerin.

Prema evidenciji ovog organa o njegovom članstvu u SKV, ovaj organ predložio je imenovanje za službu u oružanim snagama SPW u specijalnu jedinicu, a prilikom njegovog odsisa i pristupa pred regrutnu komisiju, imenovani se kao regrut obveznik i član SKV gore pomenutog odeljenja pojavio sa krstom okačanim na lančić oko vrata.

Regrutna komisija prilikom odlučivanja o rasporedu imenovanog u Oružane snage - rod i službu bila je prinudjena da svoj predlog menja, u tom smislu da takvog člana SKV ne izregrutuje u specijalne jedinice u JNA s obzirom da to ne delikuje jednom članu SKV da na grudima nosi krst, te kao takav ovo odeljenje smatra da ne sasluša da bude član SKV, jer smatra da imenovani nije raskrčio sa religijom.

Prednje van se dostavlja radi daljeg postupka.

POSTAVLJENO:

1. OK. SKV Temerin,
2. II. odeljenju SKV Temerin,
3. OK. SSO Temerin, i
4. Arhivi u svanju.

 R. P. ŽANIK,
 Glavnićić Stevan

Magyarra fordított szövege:

A SZISZ Községi Választmányának
Temerin

A hadkötelezettségről szóló törvény értelmében a temerini Községi Képviselő-testület igazgatási feladatainak végrehajtása során 1975. május 7-én sorozás céljából beidéztetett

DUSA János JÁNOS sorköteles, született 1953. február 6-án Temerinben, foglalkozása szerint az újvidéki mezőgazdasági kar hallgatója, a temerini karateklub aktív sportolója, 1974. október 28-a óta a temerini II. részleg nyilvántartása szerint a VKSZ tagja.

E szervnek a VKSZ tagságára vonatkozó nyilvántartása alapján e szerv nevezett személyt a JSZSZK fegyveres erőinek speciális egységébe javasolta, ám a sorozóbizottság előtt történt megjelenése és fellépése során nevezett személy mint sorköteles és mint a VKSZ fentebb említett részlegének tagja kereszttel ellátott lánccal a nyaka körül jelent meg.

A sorozóbizottság nevezett személynek a Fegyveres Erők kötelékére – fegyvernemére és szolgálati helyére – vonatkozó döntése során arra kényszerült, hogy a javaslatát megváltoztassa olyan értelemben, hogy a VKSZ ilyen tagját ne sorozzák a JNH különleges alakulatába, tekintettel arra, hogy VKSZ tagjához nem méltó, hogy kereszttel hordjon a mellén, s ennek értelmében ez az osztály úgy véli, hogy az illető nem érdemli meg, hogy VKSZ tagja legyen, mert nem szakított a vallással.

Fentieket további intézkedések végett továbbítjuk.

TOVÁBBÍTVÁ:

1. VKSZ KV Temerin,
2. VKSZ II. részlege Temerin,
3. SZISZ KV Temerin és
4. A megbízott levéltárba.

Glumičić Stevan
OSZTÁLYVEZETŐ

[Aláírás és nagy, kerek, kétnyelvű pecsét]

2. SZÁMÚ DOKUMENTUM

Az átvételt Vajdasági Szocialista Ifjúsági Szövetség Községi Választmányának téglalap alakú, kétnyelvű bélyegzőjével 1980-ban 5-ös sorszámmal iktatott latin betűs, pecsét és aláírás nélküli, két A4-es formátumú, ún. franciakockás lapra kézzel írt rendőrségi jelentés.

M SUP Újvidék
OUP Temerin
Szám: 53/80
1980. március 5.

Tárgy: Tájékoztató fiatalok részvételéről a Szent Rozália római katolikus templom tevékenységében

– 19-től 22 óráig
összejövetelek:
előadások vitákkal (különböző vallásos témák feldolgozása)
szórakozási tevékenység (zene, tánc, sakk, asztalitenisz – azaz diszkóest)

Az összejöveteleket látogatja többek között:

- 1. Csorba Mária tanuló*
- 2. Csorba Magdolna tanuló*
- 3. Csernyák Ilona (17–18 é.[ves]) tanuló, gyakorlat, Forum [nyomda], Újvidék*
- 4. Vén Erzsébet (17–18 é.) munkáslány, Rasadnik [kertészet]*
- 5. Komizár Zsuzsanna (16–17 é.) tanuló, Május 25. [egységes középiskola Temerinben] II. c*
- 6. Ádám Ilona (16–17 é.) tanuló, Május 25. II. c*
- 7. Katona Hajnalka (14–15 é.) tanuló, Kókai [Imre] Á. [ltalános] I. [skola] 8. b*
- 8. Csorba Antal (16–17 é.) tanuló, Május 25. I. b*
- 9. Zsúnyi Károly (17–18 é.) tanuló, Pinki [középiskola], Újvidék*
- 10. Nacsza Attila (16–17 é.) tanuló, Május 25. II. a*
- 11. Lóc József (21–22 é.) munkás, IGMA [téglagyár], Temerin*
- 12. Csernyák Péter (21–22 é.) munkás*
- 13. Micsutka Zoltán (20–21 é.) munkás*
- 14. Bálint István (19–20 é.) munkás, Drvara [temerini fatelep]*
- 15. Morvai István (21–22 é.) munkás, Mašinbravar [helyi géplakatosüzem]*
- 16. Kálmán Imre (17–18 é.) tanuló, Pinki I. c, Újvidék*
- 17. Bogнар László (17–18 é.) tanuló*

18. Hoffmann Árpád (15–16 é.) tanuló, Május 25. I. b

19. Hoffmann Attila (15–16 é.) tanuló, Május 25. I. b

A dokumentumokban szereplő mozaikszók magyarázata:

SZISZ	– Szocialista Ifjúsági Szövetség
VKSZ	– Vajdasági Kommunista Szövetség
KV	– Községi Választmány
JSZSZK	– Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság
JNH	– Jugoszláv Néphadsereg
M SUP	– Međupštinska služba unutrašnjih poslova – Községkö- zi Belügyi Szolgálat (tkp. az újvidéki és Újvidék környéki rendőrség)
OUP	– Odeljenje unutrašnjih poslova – Belügyi osztály (tkp. a helyi rendőrállomás)

A bemutatott dokumentumok nemcsak arra szolgálnak bizonyítékkul, hogy a katolikus egyház (és vélhetően a többi egyházak) társadalmi tevékenységét a párt és transzmissziós szervezetei, valamint a belügyi szervek figyelő tekintete ellenőrizte még a hetvenes–nyolcvanas években is, hanem arra is, hogy a hatalmi szervek milyen nagy jelentőséget tulajdonítottak az ifjúság és az egyház kapcsolatának. Az ifjúság „elcsábításától” való félelem és az ebből fakadó gyanakvás és vád fontos szerepet kapott már a Tóth József és a Vondra Gyula elleni perekben is. Tóthot többek között a Katolikus Ifjúság nevű szervezet létrehozásával vádolták. A per ugyan koncepciós jellegű volt, de az ifjúság megszervezésének kísérlete megfelelt a valóságnak. Vondra perében is előkerül a „katolikus ifjúság” – igaz, az ő ilyen irányú aktivitása még a királyi Jugoszláviában történt, de ez bírít a legkevésbé sem érdekelte. Horn Mária tanítónő jelen volt Vondra tárgyalásán, s később így látta a temerini pap elítélésének tényleges motívumait: „Az igazi ok az volt persze, mint a többi börtönbe zárt lelkésznél is, hogy maga köré vonta az ifjúságot. Azt fogták rá, hogy szerbellenes.”⁵ A vallásügyi törvény meghozatala utáni évtizedek nyomott, de a vallásos emberek számára már bizonyos mozgásteret mégis biztosító légkört szuggesztívan jellemzik Csorba Mária temerini asszony alábbi szavai: „Bizony, az én gyerekelem tanárnője azt mondta: »Ha elmész még egyszer ministrálni, akkor lerontom a jegyed egyesre!« Bementem azt iskolába és megmondtam a tanárnőnek, én azt akarom, hogy a gyerekelem vallásosan nevelkedjen. Öten voltak a fiamék barátok. Csak az enyém ment ezek után ministrálni, a többiek lemaradtak, mert őket is meg-

⁵ F. Cirkl–Fuderer, 124.

МРПР НОМН САД
 ОУП ТЕМЕРИН
 Број: 53/80
 Дата: 5.05.1980.

ЧЛАН 3 СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ КОНСТИТУЦИЈЕ СРБИЈЕ
 ОПШТИНСКА КОНФЕРЕНЦИЈА
 НАЈБОЉАЈИ СОЦИЈАЛИСТИЧКИ СЕО ТРГ
 КОЗЕГИ ВАЛАСЕТИМАНЈА
 Број 5 Шам 1980
 ТЕМЕРИН - ТЕМЕРИН

ПРЕДМЕТ: Информација о вјешћу амбасадора и
 активностима неке раднице РЛС
 „Брета Кокарија”

— од 19—22 часа
 Шумпак:

- 1) Предлог за дисулзијану (ограда неких
неких кућа)
- 2) забавна активност (музика, плес, сав,
стони тенис — 4. диско вџе)

Шумпак, наведу осталих поседника:

1. Ђорџа Карија, , вјешћа,
2. Ђорџа Магдалена, , — — —
3. Ђевијак Стова, (17-18 г.) , — — —, Москва, Фокус 4.8.
4. Веј Еребет, (17-18 г.) , радница, „Сарајево”
5. Ђонисор Ђуџана, (16-17 г.) , вјешћа, „25 мај” II б
6. Адам Стова, (16-17 г.) , — — — — —
7. Јатова Јајвалка (14-15 г.) — — —, др. „Кокарија” I б
8. Ђорџа Атал (16-17 г.) — — — „25 мај” I б

9. Zauji Lawog (17-18g) - 11 - „P. moš, Pinski” H. Sad
10. Haba Hla (16-17g) - 11 - „RT waj” 11a
11. Loc pzet (21-22g), radurk „Gwa” Taweriu
12. Čerujak Peter (21-22g) - 1 - 1
13. Licutka Lottau (20-21g) - 11 - 1
14. Kalut Jstrau (19-20g) - 11 - „Jstrau”
15. Moerai Jstrau (21-22g) - 11 - „Jostuerabai” Tauer.
16. Halwan Jure (17-18g) nčerik „Pinski” Ic, H. Sad
17. Rogurk daslo (17-18g) - 11 - 1
18. Hofman Hpad (15-16g) - 11 - „RT waj” 16
19. Hofman Hla (15-16g) - 11 - 11 -

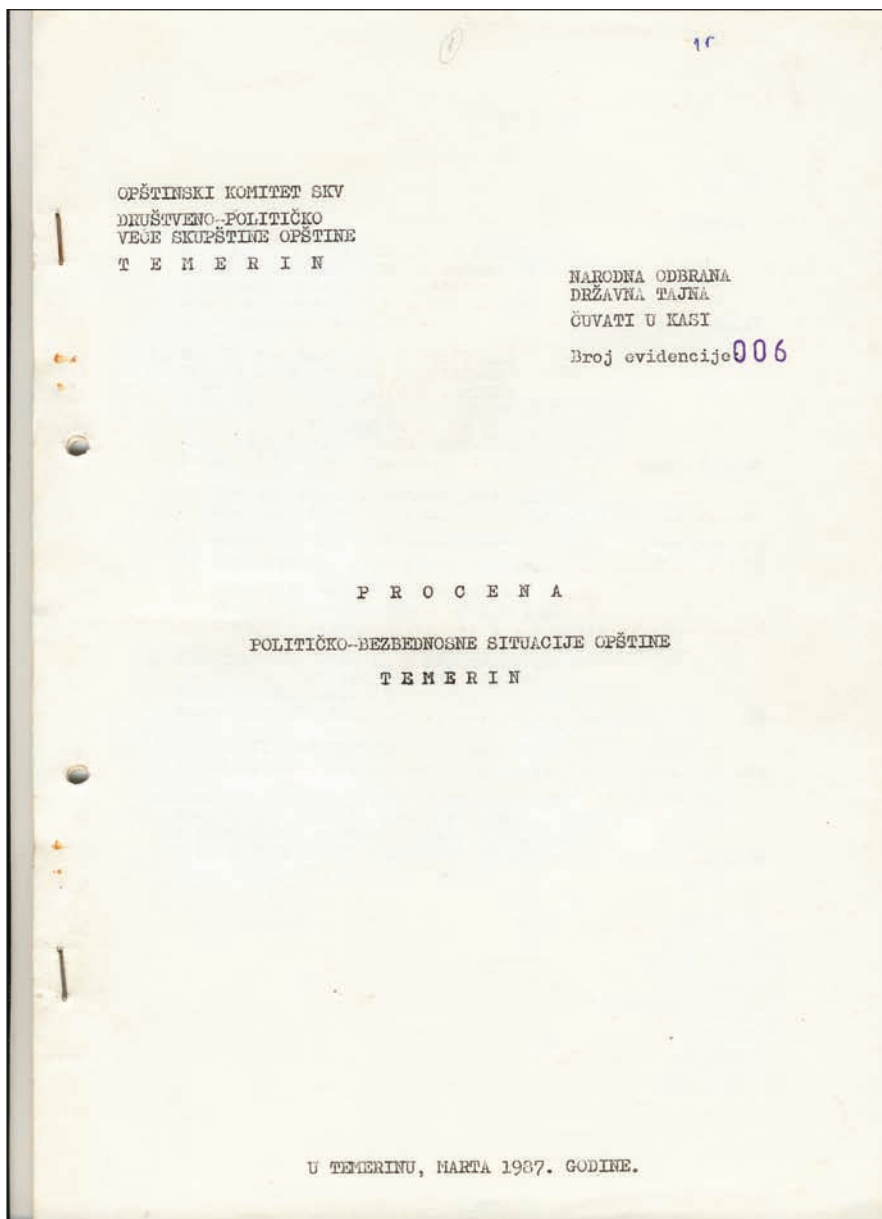
fenyegették. Mondtam a tanárnőnek: »Itt vallásszabadság van!« Azt kérdezte, hogy én ezt honnan tudom. Mondom: »A Magyar Szóban olvastam...«⁶ A civil öntudatnak e kifejezésre jutása persze mindenképpen előrehaladás a korai ötvenes évekhez képest, amikor még titkos megbízottak, ismertebb nevükön spiclik figyelték, vajon a pedagógusok közül kik merészkednek el a templomba, s akik vétettek az oktató-nevelő intézetekben és az állami és önkormányzati hivatalokban hovatovább államvallási rangra emelt ateista viselkedési kódex ellen, azok számíthattak a kipellengérezésre, sőt az annál súlyosabb megtorlásra is. E tekintetben kétségtelenül a Kommunista Szövetség tagjaitól követelték meg az ateizmus feltétel nélküli kinyilvánítását, talán éppen azért, mert tudták, hogy az állampárt tagjainak egy része csak színleg, a hatalmi-ideológiai regulázás következtében, vagy a munkahely esetleges elvesztése miatti félelem miatt nem meri nyíltan megvallani hitét. Az első számú dokumentum csupán egyetlen példa a – nyilvánvalóan – sok közül arra, hogy ha valaki vállalta a párttagságot, annak kötelezően le kellett mondania a vallásszabadság gyakorlásáról, s hogy a rendszer még a hetykeségből elkövetett „kilengést” sem tűrte meg.

Ha lazult is a béklyó, szorítása a kommunizmus kelet-európai összeomlásáig nem szűnt meg a Vajdaságban sem. A „klerikalizmus” elleni harc frontján sem sok változott, noha a gépezet egyre erőtlenebbé vált. 1987 márciusában a Kommunista Szövetség Községi Bizottsága és a Községi Képviselő-testület Társadalmi-politikai Tanácsa negyvenoldalas értékelésben összegzi a temerini politikai és biztonsági helyzetet, s az egyik fő veszélyt továbbra is a római katolikus egyház tevékenységében, illetve az egyháznak a fiatalokra gyakorolt hatásában látja.⁷ Az iskolák oktatói-nevelői szerepével kapcsolatban megállapítja: „(a) hatalmas oktatói feladatok nem teszik lehetővé ambiciózusabb célok megvalósítását annak érdekében, hogy a tanulók újabb ismeretekre és szokásokra tegyenek szert a dialektikus materializmus szellemében.” Majd hozzáteszi: „Külön gondot okoz, mindenekelőtt a magyar nemzetiségű tanulók körében a római katolikus egyház hatása (sic!), amely a tanulók és a fiatalok összegyűjtésének érdekében csábító formában jut kifejezésre.”⁸ A jelentés megszövegezői felhívják a figyelmet a római katolikus egyháznak a Telep városrészben építendő templomra tett javaslatára is. Ezt a vallásnak a fiatalokra gyakorolt hatásával magyarázzák, akárcsak „az egyház körein belül nyújtott egyéb szórakozási (sic!) feltételeket és formákat is”. A helyi politikai csúcsszervek konklúziója

⁶ Uo. 128.

⁷ Procena političko-bezbednosne situacije opštine Temerin. U Temerinu, marta 1987. godine. Az anyagot, amit a címlapján olvasható figyelmeztetés szerint páncélszekrényben kellett őrizni, népvédelmi jellegű államtitoknak minősítették.

⁸ I. m. 15.

i navike u duhu dijalektičnog materijalizma. Vaspitni i ideološki uticaj škola potisnut je jakim uticajem takvih medija kao što su film, televizija, štampa i sl., a nepostoji dovoljna saradnja između škola i roditelja. Sve evidentnije su problemi izraženi u maloletničkoj delikvenciji, u povećanju alkoholizma, u početnim pojavama narkomanije i u sve većem narušavanju osnovnih moralnih vrednosti i normi. Prisutne su sve veće socijalne razlike među učenicima. Poseban problem predstavlja uticaj rimokatoličke crkve, pre svega na učenike madjarske narodnosti i to iznalaženjem primamljivih oblika za prikupljanje učenika i omladine.

Stepen ostvarenja vaspitne uloge škola zavisi i od rada pionirske i omladinske organizacije. Pored njih osuća se veća potreba za angažovanje drugih subjekata iz oblasti kulture i fizičke kulture, kao i društvenih organizacija, kako bi se u toku redovnog nastavnog procesa i u slobodno vreme deca i omladina izgrađivali u korisne članove našega društva.

2. Zdravstvo

Na području opštine Temerin iamo zdravstvenu zaštitu koju sačinjava opšta medicinska zaštita sa potrebnim pratećim službama, zubnolekarska zaštita, snabdevanje lekovima i specijalističke usluge iz sedam grana medicine.

Osnovnu zdravstvenu zaštitu stanovništva opštine od 1976. godine, obezbeđuje jedinstvena zdravstvena organizacija Dom zdravlja "Temerin". Ona je podeljena u pet radnih jedinica (Služba opšte medicine i hitne pomoći sa laboratorijom, zubnolekarska služba, apotekarska služba sedam specijalističkih službi i služba zajedničkih poslova).

Krajem 1986. godine u zdravstvu je bilo zaposleno 111 radnika, od kojih 86 medicinskih i 25 nemedicinskih.

Na kvalitet rada nepovoljno utiče nedostatak adekvatnih prostora pre svega u zubnolekarskoj službi i u službi za zdravstvenu zaštitu dece. Pored prostornih problema problem predstavlja i nedovoljna opremljenost Doma zdravlja. Način finansiranja dovodi do daljeg pogoršanja stanja i prolivanja zdravstvenog dinara na štetu osnovne zdravstvene zaštite.

U ovoj oblasti postignuti su vidni rezultati, pa u osnovi - sem zubnolekarske službe, možemo biti zadovoljni sa pruženim

szerint „mind erősebb és szervezettebb az egyház aktivitása a fiatalok körében, és fennáll a lehetősége egyéb ellenséges erőknek is, amelyek különböző céljaik érdekében mozgósítani kívánják a fiatalokat”.⁹

IRODALOM

- F. CIRKL Zsuzsa–FUDERER László 1998. *Bácskai Golgota*. A vallásüldözés áldozatai. Tóthfalu
- GÓBOR Béla–ÖKRÉSZ Károly 2008. *Vondra Gyula életútja*. Temerin
- ÖKRÉSZ Károly 2012. *Utolsó kapcsolat*. Tóth József tisztelendő atya jelentése a kalocsai érseknek 1945. Temerini Harangszó 2 (65.) 10–11.
- VÉKÁS János 2011. *Magyarok a Vajdaságban 1944–1954*. Kronológia. Zenta

⁹ I. m. 27. A jelentés korábban már kitért a helyi pártvezetők egy része által gyanakodva figyelt Művelődési Körre (a mai TAKT egyesület elődjére) is: „Kizárólag magyar nemzetiséghez tartozókat ölel fel. A helyzet megváltoztatására vonatkozó korábbi kísérletek ezen a területen hiábavalóknak bizonyultak” (18).